

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

на правах рукопису

Тимошенко Сергій Олександрович

ДЕМОКРАТІЯ ЯК КУЛЬТУРНО-ІСТОРИЧНИЙ ПРОЦЕС

09.00.03 - соціальна філософія та філософія історії

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

КИЇВ - 1996

ДВ. 35.861

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі політології Київського університету імені Тараса Шевченка.

Офіційні опоненти: МОКЛЯК МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ.
доктор філософських наук,
професор

ПАВЛОВ ВАЛЕРІЙ ЛУК"ЯНОВИЧ
кандидат філософських наук,
доцент

Провідна установа: Центр гуманітарної освіти НАН України.

Захист відбудеться 25 листопада 1996 року на засіданні спеціалізованої вченої Ради Д.01.01.37 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Київському університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 252017 Київ-17, вул.Володимирська 60.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Київського університету (вул.Володимирська, 58).

Автореферат розісланий "23" жовтня 1996 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
кандидат філософських наук,
професор

П.І.Скрипка

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751581 (R)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

АКТУАЛЬНІСТЬ ДОСЛІДЖЕННЯ. Актуальність аналізу демократії як соціально-культурного процесу зумовлена цілою низкою факторів, серед яких важливе значення має процес суверенізації народів, виникнення численних незалежних держав, оптимізація соціально-культурних перетворень в суспільстві. За своїм функціональним призначенням потреба в утвердженні демократії має забезпечити взаємодію зростаючого автономізму "новоутворених" спільностей, з одного боку, а з іншого - з економічною, соціальною, політичною та культурною інтеграцією, що спостерігається в усьому світі. В таких умовах демократичний процес набуває відповідних соціально-політичних форм, що суттєво взаємодіють з національними тенденціями, та потужно впливають на національну самоіндефікацію народів.

Представлена як проблема національної автономії чи національної незалежності, демократія розкривається через дослідження, в загальному вигляді, взаємодії загальнолюдського і національного та в більш деталізованому - з огляду на внесок того чи іншого спадку, як скажімо Винниченка В., Грушевського М., Орлика П., Костомарова М., та ін. в розвиток демократичних процесів в Україні, або з огляду появи політичної свідомості, зміцнення патріотизму і т.п., що мають велике значення для самосвідомості української нації.

Демократія, будучи соціально-політичним і духовним виразником глибинних національних тенденцій, чинником відображення соціально справедливої організації життєдіяльності суспільства входить важливою компонентою у весь процес життєдіяльності людей.

Демократизація суспільного життя - нагальна необхідність, веління часу. І, завдячуючи сучасним науковим дослідженням питань демократичної держави, соціально-політичним процесам через призму пріоритету загально-людських цінностей, ми маємо можливість поновому розглянути проблему розвитку демократичних процесів в Україні, актуалізувати для нашого часу всю багатогранність такого феномену як демократія.

Дослідження проблеми демократії як соціально-обумовленої і історично розвиваючої політичної діяльності людей є актуальним, оскільки саме в ній акумулюється весь політичний досвід народу, формуються універсалії, що лежать в основі соціально- культурного досвіду народу.

СТУПІНЬ ДОСЛІДЖЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ. Проблема демократії в усіх її розгалуженнях і проявах, завжди знаходиться зараз у центрі уваги як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників - філософів, політологів, істориків, соціологів. Розробка її обумовлена необхідністю дослідження механізмів загальних і специфічних законів розвитку суспільства, котрі проявляються в дії соціальних груп, класів, партій, націй, так і окремих конкретних особистостей; завданнями пошуку шляхів подальшої теоретичної розробки і втілення в практику розвитку соціального організму демократичних засад.

На сучасному етапі дослідження і вивчення проблем демократії здійснюється шляхом аналізу природи демократії як суспільного явища,

дослідження її соціально-культурних детермінант та інтеграції отриманого знання різними науковими галузями.

У працях, присвячених аналізу проблем демократії, остання розглядається як концентроване вираження соціально-політичних та економічних відносин (див.праці Шмітеера, Каваллі Л., Капустіна Б., Камінського А.), як специфічна особливість життєдіяльності людини в суспільстві, як типова форма життєдіяльності людей (див. праці Фадєєва Д., Шинкарука В.).

Термін "демократія" з'явився понад два тисячоліття тому. І в міру розвитку та змін економічного і духовного життя, в міру їх ускладнення з'явилися та змінювалися й різноманітні доктрини, що апелювали до демократії. Недивлячись на чисельність праць з проблем демократії в різні епохи і в рамках різних суспільно-політичних устроїв, в яких представлений цілий спектр різних точок зору на демократію, але відсутня єдність і відносно суті демократії, її функцій та призначення. Вичленення складових демократії також сприяє накопиченню емпіричного матеріалу, але не може дати цілісного синтетичного уявлення про цей феномен суспільно-політичного життя.

Будучи прихильником аристократії, Геракліт відкидав демократію як форму управління суспільством, саму ж аристократію розумів як аристократію духу. А Демокріт був прихильником демократії, завдання якої вбачав у забезпеченні спільних інтересів вільних громадян. У цей же період Сократ, ставлячись до тиранії як режиму беззаконня, насильства і сваволі, не сприймав демократії, недоліком якої була некомпетентність посадових осіб.

Відомо, що до демократії як форми державного правління не схвально ставився і Платон, вважаючи її "неправильною формою правління, де "демос" ототожнюється з "охлосом", "владою натовгу".

Досить свосередній підхід до проблеми демократії у Арістотеля. На його думку, при безмежній демократії верховна влада належить демосу, але не законам. Аналізуючи різноманітні форми демократії, він віддає перевагу так званій цензовій демократії, заснованій на примиренні багатих і бідних та пануванні закону.

Дослідження проблем демократії ~~в Україні~~ не відзначаються оптимістичним поглядом на майбутнє демократії. Досить звернути увагу на назви деяких наукових досліджень (див. праці Равеля Ж.Ф., Халеві Д., Штернхелла та ін.). До їх числа можна віднести і працю італійського політолога Норбето Боббіо "Майбутнє демократії" (1984р.). Демократичні принципи, вважає він, сформульовані в кінці XVIIIст. під впливом ідей Ж.-Ж.Руссо, не отримали належного втілення в практику суспільного життя і не виправдали сподівань. Обіцянки, зроблені демократією, виявилися не виконаними. І це засвідчує наявність алігархії, а також існування потаємної влади в усіх сучасних демократіях, хоча одна з важливих обіцянок демократії полягає саме в тому, щоб усунути всі форми цієї влади.

У сучасних наукових працях, написаних або перевиданих останніми роками, демократія виступає як специфічний суб'єкт політичної організації суспільства, а автори досліджень вважають за необхідне розглядати "ліберальну", "соціалістичну" і навіть "тоталітарну" демократію, "американську", "німецьку", "французьку", "італійську" та інші демократії. До цього поряд з категоріями "демократія і свобода", "демократія і революція", " держава і громадянське суспільство", "свобода і рівність" з'являються нові: "демократія і лібералізм", "демократія і корпоратизм", "демократія і лідерство" (див. праці Боббіо Н., Щміттера Х., Даля Р., Капустіна Б.). Також з'являються

наукові розвідки із загальної теорії демократії (див. праці Блюма Р., Даля Р., Кузьміна Е).

У суспільній свідомості демократія ототожнюється з народовладдям. Ця форма державного устрою з точки зору механізму вияву народного суверенітету виступає як безпосередня і як представницька демократія. Таку точку зору підтримує більшість сучасних дослідників проблеми демократії у вітчизняній науці (див.праці Ємця О., Каміньського А., Сергійчука В., Шапіро Я., Якушека В.).

Як відомо, демократії, що існують нині в західному світі, переважно ґрунтуються на принципах класичної ліберальної демократії. Політична думка знайшла в ній таку форму організації влади, котра покликана найкраще поєднати свободу, народовладдя і закон, що й відображено в її принципах. І одним із таких принципів є забезпечення свободи громадян, яка має два аспекти: політичну свободу і громадянську свободу, без яких існування громадян в рамках суспільства не може забезпечити адекватних природі людини суспільних взаємин в рамках всього соціуму (див. праці Блюма Р., Ільїна М., Коваля Б., Хайска Ф., Шинкарука В., Дая Д., Зинглера Р. та ін.).

В останні роки досить впливовою постає концепція політичного іпсоралізму. Вона ґрунтується на впевненості, що сповідування людиною прагнення до власної користі не є здоровою рисою людської природи. Тому і гегемонізм мислення та лише власного волевиявлення також не є висхідним пунктом будь-якої політики. Такою засадою може бути лише врахування і можливо більш повна репрезентація різних за своїм внутрішнім спрямуванням інтересів і думок. Такий підхід до демократії ми знаходимо в працях Даля Р., Дюверже М., Ласкі Г., Алмонда Д., чисельних публікаціях сучасних вітчизняних політологів.

Аналіз наявної літератури свідчить, що нинішній етап суспільного розвитку вимагає не обмежуватися дослідженнями окремих теоретичних проблем складових демократії, а представити всю систему уявлень про демократію як таку, тобто розробити цілісне розуміння демократії. Це і є тією проблемою, яка сприяє розгляду соціальних та політичних процесів у їх взаємодії, як в часовому обігу (у відношенні до традицій), так і в просторовому вимірі (у відношенні до цивілізації). Дослідження в такому напрямку демократії в Україні останнім часом набуває принципового значення для розуміння нових політичних реалій в сучасному суспільстві.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ - аналіз демократії в контексті соціально-культурної парадигми.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ - розкриття демократії як культурно-історичного процесу.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Мета дисертації полягає в розкритті природи демократії як культурно-історичного процесу, що сприяє ствердженню демократичних засад соціально-політичного розвитку суспільства. Дана мета дослідження обумовила постановку і розв'язання таких завдань:

- в історико-логічному плані прослідкувати процес зародження і функціонування демократії в різні періоди розвитку суспільства;
- розкрити соціальну спрямованість демократії як основи життєдіяльності соціального організму;
- визначити вплив демократичних процесів на формування національної самосвідомості українського суспільства ;

- обґрунтувати необхідність участі людей в демократичних процесах як умов: формування політичної свідомості та набуття політичного досвіду;

- визначити фактори, і розробити практичні рекомендації формування політичної культури сучасного українського суспільства.

НАУКОВА НОВИЗНА ДОСЛІДЖЕННЯ. В дисертаційній роботі дається систематичний аналіз демократії як культурно-історичного процесу, що дає підставу відзначити соціальну спрямованість демократії як основи життєдіяльності соціуму, визначити фактори формування політичної культури і демократичних засад соціально-політичного розвитку українського суспільства.

У процесі розробки та обґрунтування даної проблеми сформульовані нові положення, що виносяться на захист:

- відмічено, що демократія є культурно-історичним процесом, в якому важливу роль відіграють соціальні групи, верстви, нації і який передбачає розуміння суспільства як самоорганізованої системи;

- показано, що проаналізовані історичні форми демократії в широкому культурно-історичному контексті мають свистичну значущість тому, що розмаїття наявних підходів в історії філософії і політики до них має численні кореляти в сучасних її трактуваннях;

- обґрунтовано ідею про перехід від розуміння демократії лише як політичного явища, тобто як відповідної форми правління до її розгляду в соціально-культурному контексті, виявленні внутрішнього взаємозв'язку демократії, політики, влади, зокрема ствердження відповідних демократичних засад;

- проаналізовані об'єктивні фактори демократизації суспільного життя, що впливають на формування політичної культури, національної самосвідомості, сприяють національній самоідентифікації народу. Наголошено, що розуміння демократії як соціально-культурного феномену невіддільного від визнання відповідної організованості, порядку і соціальної справедливості.

ТЕОРЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКОЮ ОСНОВОЮ ДОСЛІДЖЕННЯ стали фундаментальні здобутки класичної і сучасної світової філософії, що стосується проблем політики, влади, демократії, культури.

Дисертант врахував і використав досягнення вітчизняних філософів, політологів, що плідно розробляли актуальні проблеми сучасного соціального життя, історії та теорії становлення демократичних засад суспільства, взаємодію політики, влади, держави і культури, розуміння суспільства як самоорганізованої системи.

ТЕОРЕТИЧНЕ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РОБОТИ полягає насамперед в новому розумінні демократії як культурно-історичного феномену, що виявляється в розкритті внутрішнього взаємозв'язку політики, влади, держави, культури, а також дослідженні демократії в контексті соціально-культурної парадигми. Висновки дисертації та основні її положення мають сприяти поглибленню знань щодо специфіки політичних процесів, які відбуваються зараз в Україні. Автор пропонує бачення сьогоденних проблем становлення демократії в світлі тих суперечливих процесів, які спостерігаються в сучасному суспільстві і формує деякі рекомендації, що сприяли б прискоренню процесів демократизації суспільно-політичного життя в Україні.

АПРОБАЦІЯ РОБОТИ. Основний зміст дисертації викладений у п'яти наукових публікаціях автора (зокрема, в статтях, тезах, повідомленнях);

- доповідався на Всеукраїнських семінарах, науково-практичних конференціях у Києві, Запоріжжі, Донецьку, Львові та ін.

- обговорювався на засіданнях кафедр філософського факультету, теоретичного семінару наукових співробітників.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ

Поставлена мета і завдання дослідження визначили структуру роботи, яка складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність теми дослідження, аналізується ступінь її розробленості, сформульовані основна мета та завдання дисертаційного дослідження, визначається наукова новизна, представлені теоретичні джерела та методологічна основа, теоретична та практична значимість роботи.

У першому розділі - "Демократія: сутність та еволюція норм і традицій" - автор аналізує проблему природи, структури та сутності демократії. При цьому підкреслюється, що категорія "демократія" не піддається закінченому визначенню.

Спроба охопити демократію як цілісну проблему приводить до переконання, що фактично предметом її аналізу є якась інваріантна сутність політичної свідомості, котра при цьому проявляється завжди історично, завжди у видозміні, тому що її сама є соціально-політичним процесом. В своєму зародженні, розвитку і функціонуванні не може

бути віддалена від ідей, норм та традицій, якими живе епоха, які хвилюють суспільство і спрямовують його.

У дослідженні автор звертається до історії проблеми становлення демократії в філософських і політичних працях. У сучасних дослідженнях мова йде про те, що демократія є специфічною формою відображення дійсності, вона зароджується як заперечення абсолютизму політичної влади. Демократична ідея з самого початку виступає як ідея радикальних змін суспільства. Проте для того, щоб вона стала матеріальною силою, необхідні зміни у свідомості людей.

Однак радикальні зміни, тобто встановлення нового політичного порядку (конституція, правова держава, розподіл влади, політичні права і свободи громадян і т.д.) - це ще не перемога демократії. Кульмінацією демократичного процесу повинна стати відповідна зміна економічних відносин, котрі будувались би на вільній праці людини, ліквідації всіляких перепон, що обмежують її продуктивну працю, визнанні за нею права вільно розпоряджатися створеним багатством.

Подальший розвиток процесу демократизації - з усіма можливими злетами і падіннями - має йти головним чином шляхом поглиблення досягнутих завоювань: за більш широку політичну участь, більш ефективну економічну організацію, більш повний культурний розвиток. Якщо звернутися до історичного досвіду, коли відбувалися спалахи радикальних демократичних змін в суспільстві, то можна виявити в них характерні особливості, в тій чи іншій мірі пов'язані з нормами і традиціями. Скажімо, в Англії і Франції, де відповідно в XVII і XVIII ст. перемогли буржуазні революції, це означало ліквідацію станових привілеїв, феодальних володінь і середньовічних корпорацій, торжество принципу "не заважайте, не втручайтесь" і т.д. Але ж при цьому досвід Англії і Франції при всій схожості в стратегічних аспектах все ж

представляє собою два способи народження демократії. Якщо в англійській революції метою було обмеження влади короля, створення конституційної монархії, послідовне впровадження в життя принципу розподілу влад, то французькі революції перш прагнули повалення монарха, передачі його прерогатив Національному конвенту як органу народного правління, що приймає рішення в колективній формі. Якщо для першої природне право - це реальність, котра, як говорить Ж.М.Доменак, прогресивно стверджується і король лише страждає через політичне втручання, то для другої політичне право - це ідеал, котрий необхідно встановити. Політична влада тут покликана відтворити людину в цілісності, не лише звільняючи її від кайданів і проголошуючи демократію, але й зобов'язуючи за допомогою виховання, а в необхідності і сили, стати вільними, рівноправними і солідарними громадянами. Таким чином, в Англії і Франції виникли два типи держав: ліберальна і демократична, різниця між якими вже в XIX ст. набула принципового характеру.

Разом з тим, не зважаючи на очевидну різницю між лібералізмом і демократією, їм притаманне і дещо спільне, а саме те, що представляють собою індивідуалістичні політичні системи, де суб'єктами виступають специфічні індивіди або громадяни. Синтез елементів обох цих систем поклав у ряді західноєвропейських держав початок виникненню так званих ліберально-демократичних систем, або як ще їх називають держав ліберальних демократій. Головна їх риса - проголошення чотирьох свобод як категорій, що мають найвищу цінність: свобода слова і друку, свобода зібрань і свобода асоціацій, котрі в свою чергу обумовлюють інші, не менш значимі цінності: загальне виборче право, рівновага влад, ідеологічний плюралізм.

Подальше становлення демократії перш за все в Західній Європі і Північній Америці в період після другої світової війни йшло, з одного боку, шляхом деякого зглажування соціальної нерівності, що призвело до кількісного зростання середніх верств і підвищення їх ролі в політичному житті, а з другого - в напрямку все більшого укорінення механізму реального пупоралізму. Саме завдяки чисельним верствам в західних суспільствах почала формуватися нова політична культура, котра змінила традиційний характер стосунків між різними групами суспільства. Вони почали сприймати один одного не як непримиренних ворогів, а як природних суперників, цінних співбесідників.

Таким чином, що системи, в яких зберігається розподіл на друзів і ворогів не можуть вважатися демократичними при всій їх формальній демократичній атрибутиці. Подібний розподіл неминуче породжує антагоністичні протиріччя, котрі можуть бути зняті лише шляхом подавлення один одного. І зрозуміло, що сам факт застосування насильства свідчить про незрілість цього етапу демократії, яка народжувалась.

Враховуючи вище сказане, в розділі автор також торкається питання демократії, представленої у вченні класичного марксизму. На нашу думку, на це питання можна відповісти двояко. По-перше, марксизм вивчає проблему відношення між демократією і соціалізмом (місце демократії при соціалізмі, її роль на шляху побудови соціалізму). Певно, що можна говорити й про таку концепцію. Але ж у Маркса відсутня теорія демократії як такої, підхід до демократії як до абстракції, до явища. По-друге, марксизм прагне визначити, що таке демократія: мета чи лише важливий компонент соціалізму як мети; відповісти на питання: чи шлях, що веде до соціалізму має бути демократичним, чи на ньому допускається насильство. Користуючись методом самого

Маркса, автор робить спробу піддати сумніву введене в науковий обіг і політичну термінологію поняття "диктатура пролетаріату". На нашу думку, диктатури потребує лише суспільна меншість, котра не здатна взяти й утримати владу демократичним шляхом. Реальна більшість населення має можливість прийти до влади і здійснювати її демократичним шляхом через своїх представників у парламенті.

У другому розділі - "Виникнення та механізм функціонування демократичної держави" - автор робить спробу розглянути дану проблему з урахуванням специфіки різних варіантів демократичної держави, визначити в загальному плані таку політичну надбудову як історично прогресивна держава, що діє в інтересах і при безпосередній участі широких народних мас, що ставлять перед собою завдання створення передумов для зміни типу суспільного розвитку або переходу до більш якісного етапу в рамках існуючого суспільства.

Виходячи із усталеної формули, що демократія - не лише влада народу, але й для народу і через народ, автор робить спробу відповісти на два питання: за яких умов народ може вважатися не лише носієм титулу суб"єкта влади, але й здійснювати її; що означає здійснення влади в інтересах народу. Тому, на наш погляд слід розглядати демократію як систему принципів організації і функціонування влади протистоїть ряду інших принципів: автокритичних (в т.г. монархічних і аристократичних), авторитарних, тоталітарних.

Як протилежність автократії демократія передбачає виборність, заміність, звітність, відповідальність посадових осіб, політичну і юридичну рівність громадян.

На відміну від авторитаризму демократія характеризується наявністю у громадян широкого комплексу прав і свобод та ефективністю функціонування систем, їх інституційних і нормативних гарантій;

відсутністю в органів влади дискредитаційних повноважень; гласністю рішень, що приймаються, і доступністю для всіх значимої інформації.

На протипагу тоталітаризму (крім тих його компонентів, котрі пригаманні також автократії і авторитаризму) демократія - це чітке визначення меж втручання держави різних організацій в справи особистості, тобто гарантія автономії особи; визнання правомірності і корисності для суспільства плюралізму поглядів і дій, охорона прав меншин на свою самобутність; ефективне функціонування механізму обмеження свавілля бюрократичного апарату, забезпечення для суспільства державою, партією, церквою та іншими організаціями, що претендують на монополіне знання істини, розуміння блага народу та на виключне або пріоритетне право визначати долю суспільства.

Отже, держава, якій властиві вище вказані характеристики, може називатися демократичною. При цьому важливо підкреслити, що демократію як форму держави, як її суть ще належить створити, і для цього потрібен перехідний період. Для визначення такої держави перехідного типу можна запропонувати визначення "держава перехідного періоду від тоталітарних до демократичних форм правління". Саме такого стану набули держави - колишні республіки Радянського Союзу, в т.ч. Україна. У деяких з них присутня авторитарна організація влади.

Оскільки в науковій літературі останніх років немає визначення держави перехідного періоду, що характерно якраз для практики успішно-політичного життя в Україні та інших новоутворених держав, автор робить спробу в загальних рисах дати визначення такої держави. Ми вважаємо, що перехідною державою до демократії може бути визнана держава, яка по-перше, прагне до зміни соціального розвитку (тобто революційна по суті, а не обов'язково за формою) і прагне до

створення демократичної політичної системи. По-друге, стосовно типу розвитку, то це можуть бути програми переходу від казармового соціалізму до капіталізму або неокапіталізму; від закритого суспільства до відкритого; від залежного розвитку до незалежного, або орієнтація на заміну основних джерел допомоги різного роду, в тому числі й з-за кордону та ін. По-третє, це держава, що сприяє зміні суспільного розвитку і всебічній демократизації суспільства, тобто демократична по суті, але не обов'язково така, що має всі атрибути зрілої моделі політичної демократії. В такій державі народу має бути притаманне почуття громадянськості і необхідні знання в сфері управління; вона створює умови для введення в дію демократичних інститутів, норм і процедур; сприяє подоланню всіх норм відчуження людини, наближення державних структур до потреб суспільства в цілому і кожного члена суспільства.

У розділі розглядаються різні типи держав, їх виникнення, розвиток та механізми функціонування, аналізується специфіка становлення української держави, як записано в Конституції "Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава" (див. Конституцію України). Відомо, що процеси, які відбувалися в Україні з початку проголошення державної незалежності, були досить складні і неоднозначні. Про це свідчить і той факт, що на самому початку, поперше, не сформувалася та й на цей час майже не формується теорія перехідного періоду. А без теоретичного осмислення процесів втрачається історична орієнтація, гору беруть емоції, у сфері політики, зокрема, створюється атмосфера, сприятлива для демагогії і авантюризму. По-друге, масова деструктивна реакція на економічні труднощі підживлюється несприйняттям частиною населення української незалежності. По-третє, відбувся схематичний поділ

суспільства, наприклад, на демократів і партократів з фронтальним наступом одних та інших. Але ж демократія неодмінно передбачає і демократичне ставлення до своїх політичних супротивників, звичайно, за наявності спільного простору на основі загальноновизнаних норм права і моралі. У нашому випадку таким простором є визнання державної незалежності України і політичних свобод.

Автор вважає, що не зважаючи на досить складні і суперечливі процеси економічного, політичного, соціально культурного характеру, котрі відбуваються в Україні, держава має всі підстави для подальшого розвитку й утвердження демократичних засад. По-перше, в Україні прийнята Конституція, котра забезпечує "права і свободи людини і громадянина", "визначається і діє верховенство права", "єдиним джерелом влади в Україні є народ", що засвідчує прагнення української держави до побудови справжньої демократичної правової держави. По-друге, Україна стала членом Ради Європи, що з необхідністю передбачає дотримання норм і принципів, закріплених в документах цієї організації. По-третє, Україна є без"ядрною державою, що свідчить про миролюбний характер її зовнішньої політики і спрямування зусиль на зміцнення добробуту народу.

Третій розділ - "Утвердження і розвиток демократичних засад у незалежних державах (на прикладі України)" - присвячений складній і неоднозначній ситуації, що склалася в державах колишнього Радянського Союзу, зокрема, в Україні, аналізу реальних змін, що відбуваються в рамках перехідного періоду та форм і методів переходу до демократичних форм правління.

Реформи, які відбуваються, неможливо відділити від глобальних змін, що проходять у світі. Суть перетворення державно-бюрократичного соціалізму в демократичне суспільство бачиться сьогодні не лише в

подоланні серйозної кризи всієї суспільної системи, в розвитку ринкових відносин, у підвищенні рівня споживання, але й в органічному включенні України в систему економічних, політичних та духовних взаємозв'язків світового співтовариства.

У розділі автор робить спробу пояснити причину тих негативних явищ в Україні, що стримують економічний, соціально-політичний та духовний розвиток нашого суспільства. Як відомо, основними недоліками соціалістичного періоду були по-перше, у відкиданні і несприйнятті ринкових відносин. Як показує досвід, це виключає можливість досягнення економічної ефективності виробництва і справедливого розподілу за працею, бо робить довільним вимір кількості і якості праці. По-друге, недоліки полягають у згортанні демократичних методів управління, котрі забезпечують народовладдя, права й свободи людини, ідейно-політичний плюралізм. По-третє, в ігноруванні індивідуального, суб'єктивного начала суспільного життя, у відчуження людини від праці і духовно-культурних цінностей. Але ж однією з основних особливостей форми руху суспільних систем полягає в тому, що в них саморозвиток іде саме від людини. Вона є суб'єктом і мірою суспільного процесу. В сучасних умовах будь-яка політика або програма суспільного розвитку перестає бути прогресивною, коли вона не враховує принципу пріоритетності людського виміру рішень, що приймаються.

На нашу думку, драматизм ситуації, в якій знаходиться українське суспільство, полягає ще і в тому, що в критичній ситуації, коли молода незалежна держава постала перед загрозою катастрофи, стало очевидно, що іншої альтернативи, як переходу до ринку, не існує. Але наше суспільство, починаючи демонтаж централізованого управління, до такого переходу виявилось не готовим. Ми переконані, що виходом

може бути спроба в обмеженому / поєднанні плану і ринку, централізованого управління і ринкового регулювання. На нашу думку, саме на цій основі буде можливим досягнення однієї із стратегічних цілей розвитку українського суспільства - створення ефективної економіки, орієнтованої на зростання матеріального добробуту народу. Саме реформування економічної основи нашого суспільства дає широкий простір розвитку демократичних процесів в Україні, справжньої демократії як важливого соціально-політичного явища в державі, що стала на шлях самостійного розвитку.

В умовах, коли наша держава ще не набрала потужного потенціалу для остаточного утвердження демократичних засад, у суспільстві, коли як всередині так і зовні існують серйозні перешкоди для поступу в напрямку демократизації, прийнята Конституція визначає пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, утверджує демократичні і гуманітарні напрямки розвитку держави. І головне, Конституція України в центр соціального життя поставила людину, її свободу, права, матеріальні і духовні блага. Більше того, на вимогу життя Основний Закон держави уникнув положень, що несли б суто ідеологічний або кон'юнктурний характер. Конституція має стати документом тривалої дії, відмовитись рішуче від тих державно-правових інститутів, котрі не витримали випробувань часом. Вона втілює кращі зразки світового конституціоналізму, турбується про ствердження національних традицій при формуванні конституційного ладу України.

Виходячи з того, що наша країна тривалий час не мала державності, що права і свободи, декларовані в колишній Конституції були повсюду попорані, то чільне місце в Конституції України займає розділ, де йдеться про права й свободи людини й громадянина.

З часу проголошення України як самостійної держави політика її спрямована на побудову громадянського суспільства. Це досить складна проблема, адже ми ніколи не мали змоги відчутти саму природу даного феномену. Тому зафіксовані в Конституції положення про правову державу і громадянське суспільство мають виключне значення для прискорення процесів демократичних перетворень в Україні.

На нашу думку важливою передумовою утвердження демократії є економічна, господарська самостійність громадян, або формування незалежних від держави суб'єктів власності. Певно, що лише той, хто відчуває себе економічно незалежним, таким, що приносить користь собі і своєму народу має ґрунт для незалежного судження в політичних питаннях, для невідступного волевиявлення при голосуванні.

У розділі розкриваються інші важливі передумови переходу до демократії, зокрема - формування сильної державної влади. Сильна влада зовсім не та, яка викликає страх, широко використовує каральні органи, апарат примусу. Ми вважаємо, що необхідність регулярного насильства з боку влади є ознака її внутрішньої слабості, відсутності духовного авторитету, нездатності духовного переконання.

Проблеми становлення і розвитку демократії - це справді глобальні проблеми, що стосуються не лише країн, котрі здобули власну незалежність, але й значної кількості посттоталітарних держав, що не знали свого часу демократії класичного типу, а також держав, що стали на шлях самостійного розвитку. Ці проблеми стосуються країн з розвинутими демократичними традиціями, а також держав, де демократія була знищена в силу тих чи інших причин. Іншими словами, демократія в наш час стала головним знаменником всіх соціально-політичних питань, вона має стати і предметом широкого дослідження вчених-політологів, філософів, істориків, соціологів.

У "Висновках" підводяться теоретичні узагальнення, намічаються перспективи дослідження проблеми, можливості практичного використання результатів роботи.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

1. Тимошенко С.О. Единство политической и нравственной культуры - фактор формирования духовного облика человека. - Вестник Киевского университета - Киев, 1986, №64. с.27-32 0,5
2. Тимошенко С.О. Некоторые вопросы методологии анализа духовной культуры общества. - Вестник Киевского университета - Киев, 1989, №76 с.55-62 0,5
3. Тимошенко С.О. До питань про ознаки демократичної держави. - Вісник Київського університету. Серія філософія, політологія. 1995, №24, с.170-178
4. Тимошенко С.О. До питань про інтегральність демократичного суспільства. - В кн.: Тези наукових доповідей та виступів викладачів філософського факультету. - Київ, 1996, с.97
5. Тимошенко С.О. Історія етичних вчень і моральне виховання особистості. - В кн.: Тези наукових доповідей Всеукраїнської науково-методичної конференції. - Київ, 1996, с.69-70

АННОТАЦІЯ

Тимошенко С.А. Демократія як культурно-історичний процес.

Дисертація на соискання ученої ступені кандидата філософських наук по спеціальності 09.00.03. - соціальна філософія і філософія історії.

Київський університет імені Тараса Шевченка, Київ, 1996г.

Захищається рукопис. Дисертація містить аналіз демократії як культурно-історичного процесу і одночасно досліджуються особливості розвитку демократических передумов соціально-політичного розвитку українського суспільства.

Timoshenko S.A. Democracy as a cultural and historical process.

Dissertation for a candidate degree on philosophy spesiality - 09.00.03 social phylosophy of history.

Taras Shevechenko Kyiv University, city of Kyiv, 1996.

The manysript is defended. The dessertation contains analysis of democracy as a cultural and historical prasses and perculariti is of democracy preconditions of socio-political development are investigated simultane of Ukrainian sociaty.

Ключові слова: демократія, політична культура, політика, влада, соціальна політика, культурно-історичний процес.

Підп. до друку 19.10.96. Формат 60×84^{1/16}.
Папір друк. № 1. Спосіб друку офсетний. Умови друк. арк. 116.
Умови фарбо-відб. 1,17. Обл.-вид. арк. 1,0.
Тираж 100. Зам. № 6-3679.

Фірма «ВІПОЛ»
252151, Київ, вул. Волинська, 60.

AB 35.861

AB 35.861